

JEAN ARTHUR RIMBAUD

20. 10. 1854 - 10. 11. 1891

„Máme před sebou drama moderního umělce. Chce životu strhnout masku, odhalit neznámou tvář skutečnou, stvořit poezii průraznější, než byla dosavadní, a napomáhat jí pokroku. Z odporu k nízké normálnosti života žene se za abnormálním a neslýchaným, ne aby unikl nárokům života, leč z náročnosti ke všemu, a hlavně k sobě. Je tolik moudrý, že pozná přílišnost cíle v poměru ke svým silám, a tolik charakterní, že nemůže přijmout kompromis, který mu společnost neustále nabízí. Umlká tedy. Ale má v sobě tolik statečnosti a tak málo ješitnosti, že neskončí svůj život a přijímá prostě povinnost prožít jej až do konce, bez jakékoliv berly, bez sebekonejšení a sebeklamání.“

(Lumír Čivrný)

Básník Jean Arthur Rimbaud se narodil 20. října 1854 v Charleville v Ardenách nedaleko belgických hranic jako druhé dítě Fréderica Rimbauda, kapitána pěchoty, a Vitalie, rozené Cuifové, pocházející ze selské rodiny. Mezi Rimbaudovými rodiči byly velké neshody, které v roce 1865 vyvrcholily otcových odchodem, a připravily tak Arthurovi a jeho třem sourozencům (Frédéric, Vitalie, Isabelle) neradostné dětství pod tyranským vedením přísné, chladné, lakomé a bigotní matky. Arthur Rimbaud vyrůstal bez lásky, her a rozverností, byl veden velmi zkrátka a útěchu hledal v samotářských toulkách přírodou a v četbě. Domov bez úsměvu v něm probouzel představivost a prázdnota a disciplína podněcovala jeho sny a fantazii. V roce 1861 byl Rimbaud zapsán jako externista na Rossatovu školu v Charleville, ta ale neodpovídala představám matky, proto v roce 1866 přešel na gymnázium. Byl velmi nadaným studentem, již ve svých čtrnácti letech napsal 60 latinských hexametřů a v prosinci 1869 napsal svou první francouzskou báseň *Novoroční dárek sirotků* (otištěna 1870),

v níž se odráží bolest jeho dětství bez tepla a lásky. Ředitel gymnázia o Rimbaudovi prohlásil, že „*nic obyčejného se v téhle hlavě nevyklube. Inteligentní..., ale špatně skončí*“.

V roce 1870 navázal Rimbaud přátelství se svým charlevillským profesorem Georgesem Izambardem a toto přátelství silně podnítilo jeho tvorbu a přesvědčení, že poezie je jeho posláním a že mu bude domovem i vlastí. 24. května 1870 proto poslal nakladateli Théodoru de Banville tři básně (*Vzrušení, Ofélie a Slunce a tělo*) se žádostí o jejich otištění, ale nedočkal se ani odpovědi. I přes tento svůj první nezdar na poezii, jež se mu stala výrazem osobního citu a dojmů, nezanevřel. Rimbaud velmi rychle ovládl básnický jazyk, ve svých prvních básních snil o splývání s přírodním děním a zachycoval v nich atmosféru svých toulek přírodou. I milostnými představami prostoupené obrázky, zachycené na cestách po okolí i útěcích z domova, jsou vykresleny s upřímností a dychtivostí prožitku a poznamenány ironií v líčení maloměšťácké mentality. Všechna jeho raná tvorba tak svou bezprostředností ostře kontrastuje s chladným akademismem dobové poetické módy, „*projevuje se v ní už ta realistická zraková konkrétnost, ta sytost hmotného detailu, kterou si dává tak těžko vnutit abstraktní logistický jazyk francouzský*“, všechno je „*plné konkrétních detailů viděného, hmataného i čichaného, všecko prosluněné a provoněné*“ (F. X. Šalda).

Souběžně s touto vlnou mladistvého citění básnického impresionismu se u Rimbauda ohlašuje stále sílící proud poezie bojující proti útlaku, lži a přetvářce v snových fantaziích i v evokaci revoluční minulosti. Po vypuknutí prusko-francouzské války se Rimbaud vydal bez jízdenky a peněz vlakem do Paříže, byl ale zadržen a jen díky Izambardovi se z vězení v Mazas, kde 3. září 1870 napsal sonet *Mrtví z roku devadesát dva*, opět vrátil do Charleville. V této době vznikly sonety *Mrška, V zelené hospůdce, Skříň, Sněno pro zimu* a *Má bohéma*, z jejichž veršů zazněla ostře výsměšná a protiválečná nota, parodující císařskou mašinerii a halasný šovinismus a zamýšlející se hlouběji nad nesmyslností válečného utrpení. Jedním z nejotřesnějších odsouzení války ve světové poezii je Rimbaudův sonet *Spáč v úvalu* o vojáčkovi, jenž „*bez čapky a s nachýlenou šjí / spí s ústy dokořán v modravé řeřiše / pod mráčkem, z kterého proudy světla lijí / až na zem do trávy, kde leží na břiše, / má nohy v kosacích, spí, usmívá se sladce / jak děcko v nemoci, když přitulí se k matce*“ ... „*a dvěma ranami*

má prostřelený bok.". S postupujícími událostmi a s vyrůstáním z dětského okouzlení světem však revoltující nota Rimbaudovy mladistvé poezie náhle převáží v groteskní karikaturu, v odpor a hnus.

Velmi silná byla Rimbaudova touha stát se novinářem, podnikl proto cestu do Bruselu, neměl zde ale štěstí a s pomocí Izambarda přítele se vrátil přes Doubaï zpět do Charleville. Na cestě domů napsal u Izambarda *Césarovy výkřiky*, *Skvělé vítězství u Sarrenbrücku*, *Spáče v úvalu* a *Zlo*. Ovlivněn Izambardem horečně četl v charlevillské knihovně socialistické utopie Saint-Simonovy, Proudhonovy i Micheletovy, osvícenskou i okultistickou literaturu, básníky od Villona po Huga, Baudelaira a parnasisty. V únoru 1871 opět bez peněz uprchl do obleženého hlavního města a po bídém tuláckém životě se pěšky vrátil pruskými liniemi domů.

V Rimbaudově básnické tvorbě roku 1871 se téměř beze zbytku prosadila básnická metoda nenávistné interpretace skutečnosti, metoda „*vzteklého násilníka, který do skutečnosti tak dlouho bije, dokud z ní neotluče všechno pozlátko, všechny iluzivní harvičky, a dokud neohmatá pravou podstatu toho, co opravdu existuje*“ (F. Götz). Napsal například báseň *Sedění*, v níž lze nalézt všechny znaky typické pro tvůrčí období, jímž Rimbaud právě procházel. Zlobně hyperbolizoval směšné a odpudivé rysy měšťanského usedlého života, kryjícího se moralizováním a náboženstvím. Básnickému výrazu přisoudil ráz syrovosti, cynického demaskování a s úmyslnou hrubostí použil nepoetické obrazy. I jeho antináboženský postoj, který zral již delší dobu a sílil v nehostinném rodinném prostředí pod vlivem bigotní a nesnášenlivé matky, se slil s jeho protiměšťáckými výpady v karikující projev nenávisti, aby vznešené náboženské pojmy a obřady groteskně spojil s vulgarizovanými obrazy všednosti a fyziologičnosti. Jeho nenávist k církevnictví, ohlupujícímu k tupé pokoře a mystice i narušujícímu přirozenost lidských vztahů, vyjadřují básně *Chudí v kostele* a *První přijímání*. Také Rimbaudův vztah k ženě přešel od živelné žízně smyslového vábení v stále vyhrocenější hlubokou deziluzi, tento jeho erotický cynismus, kruté rozčarování a pohrdání ženou je nejzřetelnější v básni *Mé malé milenky*.

Jako sedmnáctiletý sledoval Rimbaud revoluční pokus Komuny, již věnoval drsně protiversailleský *Válečný zpěv pařížský*, mj. také podle svědectví Rimbaudova přítele a spolužáka E. Delahaye r. 1871 Rimbaud, revoltující proti zatuchlému

měšťáckému pořádku, jeho morálce a náboženství i proti hrůzám války, předčítal z nedochovaného náčrtu svůj *Návrh komunistické ústavy*. Když pak byla Komuna poražena a jakákoli naděje zanikla, Rimbaudovi zbyl jen svět poezie. Ovšem jeho postoj k událostem se promítl i do jeho básní, které vznikly v květnu 1871 a jsou inspirovány právě Komunou: *Pařížské orgie čili Paříž se zalidňuje* a *Ruce Jeanny-Marie*.

Své rozhořčení z roku 1871 a pocit, že dosavadní formy poezie nemohou vyjádřit rozervaný svět, zatajený v jediném velkém zoufalství, vyjádřil 13. května 1871 v dopise Izambardovi, v němž ohlásil novou básnickou teorii a praxi, kterou podrobně osvětlil Demeneyovi v „dopise Vidoucího“, k němuž přiložil i básně *Válečný zpěv pařížský*, *Mé malé milenky* a *Dřepění*. V dopise zachytil svou novou básnickou teorii básníka vizionáře, když napsal: „*Chci být básníkem a pracuji na tom, abych se stal vidoucím. Jde o to dojít neznámému... Neboť já je někdo jiný... První práci člověka, který chce být básníkem, je poznání sebe sama, ale úplně; hledá svou duši, prohlíží si ji, pokouší ji, učí ji. A když už ji zná, musí ji kultivovat! Zdá se to prosté: V celém mozku probíhá přirozený vývoj; tolik egoistů se prohlašuje za spisovatele... Je třeba být vidoucím, stát se vidoucím. Básník se stává vidoucím dlouhým, nesmírným a vědomým rozrušováním všech smyslů*“. Tento projekt tak v sobě nesl rozpory doby, kdy básník, toužící poznávat svět a měnit život, je zlomen a soustředěn jen do sebe a žije pouze v sobě samém a ve světě poezie. Hlavní pozornost Rimbaud upřel k otázkám poezie jako k nástroji poznání a změně života. Théodoru de Banville poslal báseň *Co se říká básníkovi o květech*.

Rok 1871 přinesl Rimbaudovi i přátelství s Bretnem, ctitelem poezie a okultismu, který mu zprostředkoval seznámení s Verlainem, jenž byl nadšen Rimbaudovými verši tak, že jej pozval do Paříže. Rimbaud těsně před svým odjezdem do Paříže napsal v Charleville skladbu *Opilý koráb*, jíž se chtěl v Paříži uvést. Text skladby je rozdělen do 25 čtyřveršových stop. Rimbaud v ní subjektivně přirovnává svůj život k putování korábu zbaveného kormidla a vesel po rozbouřeném moři. Zprvu se cesta básníkovi líbí, vyvolá v něm touhu po dobrodružství a nebezpečí, ale později již touží po návratu do Evropy, kterou má rád, přestože ho tam čeká samota a prázdnota jednotvárného žití. Touží po klidném životě, ale posledním čtyřverší již zní básníková rezignace a touha po smrti, když pozná, že neměl žádný životní cíl. Báseň působí

na všechny smysly člověka, Rimbaud se v ní nechává unášet proudem fantazií, vizí, představ a halucinací a s lehkostí používá nádherných obrazů evokujících barvy, zvuky i chutě. Tato báseň předjímá budoucí osud jeho bloudění světem a definitivní návrat ke „*starým zdem Evropy*“.

Koncem září 1871 odjel Arthur Rimbaud s rukopisem *Opilého korábu* za Verlainem. Ten uvedl Rimbauda mezi pařížské umělce, zvláště do kroužku, jehož návštěvníky byli básníci Albert Mérat, Léon Vlade, Charles Cros, Jean Richepin, Raoul Ponchon, výtvarník André Gill, hudebník Cabaner aj. V bohémském prostředí pařížského života se těšil obdivu, který v něm utvrzoval revoltu namířenou nyní i proti literátskému světu, a ještě více vyhrocoval své mravy upřímně drsného a hrubého neotesance. Bohémský život obou přátel ale vedl k roztržce ve Verlainově manželství, v březnu 1872 se tedy Rimbaud vrátil do Charleville, aby příteli umožnil usmíření se ženou. Doma napsal některé básně z cyklu *Posledních veršů* a *Slavnostní trpělivosti*. V květnu 1872 se Rimbaud, po Verlainově pozvání, vrátil opět do Paříže. Když nakonec Verlaine odešel od rodiny, následovaly jejich společné toulky po Francii, žili bohémským a nuzáckým životem v Bruselu a Londýně, naplněným neshodami i pitkami na usmířenou a ostrými hádkami, až se Rimbaud nakonec rozhodl vrátit zpět do Charleville. V této době vytvořil své poslední básně ve verších *Nicotné studie*, *Fotografie minulých časů* a *Hranice světa*, bohužel se ale všechny tyto texty ztratily. Zničen byl i rukopis *Duchovního lovu*.

Titánský sen revolty proti staré fosilní poezii, sen o básníku, který je „*zlodějem ohňů*“, vedl Rimbauda k úsilí nalézt a vytvořit nové slovo, které „*bude z duše pro duši, obsáhne vše, vůně, zvuky, barvy, myšlenkou zachytí myšlenku a přitáhne ji*“. Hledání nového básnického jazyka a myšlenka, že básník musí „*učinit své nálezy citelnými, hmatatelnými, slyšitelnými*“, nakonec Rimbauda přivedlo k naprostému a definitivnímu odklonu od poezie veršované a přešel k rytmickým básním v próze, v nichž se ve světě volnosti a fantazie reálné podněty přetavují do vizí a divých představ. To vše přináší *Iluminace* (1886), básně v próze, které vyšly knižně bez Rimbaudova vědomí, péčí Verlainovou. Sbíрка obsahuje 44 básní v próze, v nichž se v symbolistických obrazech a nezvyklých asociacích odrážejí ohlasy Rimbaudova dětství, rodného kraje, vztahu k Verlainovi, objevují se i básnické záznamy inspirované dobrodružstvím z cest

a baudelairovské vize velkoměst a přístavů, bezprostřední vidění krajín i záchvěvy rozhořčení nad sociální bídou. Žádnou z básní ale nelze vysvětlit a jednoznačně definovat, neboť podstatou Rimbaudova básnického vidění je snaha vyslovit nevyslovitelné a reflexi podat v její mnohosti v obrazech, které v různých polohách zachycují, co nejde říct jednoduše. Rimbaudův svět je v neustálém pohybu, tvoření a zanikání. „Zachycuje závratí“ v divoce vířících představách a konkrétní zrakové detaily, zdánlivě zcela nesouvislé, skládá ve výsledný obraz, jeho slova vyslovují vnitřní vizi. Kritik F. X. Šalda o *Iluminacích* do svého zápisníku poznamenal: „Čtu-li *Iluminace*, mám vždycky dojem až fyzický, že tam krápe ze slov krev zcela hmotně, že tam visí cáry masa slovního, které pohodil dravec, jemuž nemohli dát nasycení“.

V roce 1873 odjel Rimbaud za nemocným Verlainem opět do Londýna, brzy se ale na čas vrátil na matčin statek v Roche, kde začal v dubnu pracovat na *Sezóně v pekle* (známé také jako *Pobyt v pekle*, 1873). 24. května odjel znovu za Verlainem, jejich poslední setkání v Bruselu ale přineslo konec jejich přátelství, když rozrušený Verlaine v opilosti postřelil Rimbauda do ruky. Verlaine byl za svůj čin odsouzen na dva roky do vězení v Monsu a Rimbaud se vrátil do Roche, kde v uzavření dokončil autobiografickou zpověď *Sezóna v pekle*, jediné dílo, které sám vydal knižně a jež se současně stalo jeho bolestným rozloučením s tvorbou. Sbíрка je sérií halucinovaných záběrů z duševních muk člověka, jenž dal v sázku celé své lidství a vlastně „je tu podáno na pár stránkách velké moderní drama člověka navenek tvrdě zakaleného, pod korou však hluboce věřivého a hledícího nahou pravdou daleko do budoucnosti“ (Lumír Čivrný). Rimbaud se bolestně vyznává z mylnosti svého tvrzení a víry, že v poezii a ve svém Já najde rozluštění a že právě „rozrušování smyslů“ má sloužit k proniknutí do skryté podstaty jevů. Hodnotí svá vystoupení a odvrací se od jisté formy literatury. Vyjadřuje pochybnosti, zoufalství a výčitky, nenávidí společenský pořádek, ve kterém musí žít, prožívá hořkost a bídu života a hroučí se mu všechny iluze. Zmítá se mezi zoufalstvím a nadějí, je provázen slávou i prohrami, řízen silou i slabostí. V básni *Sbohem poezie* prosí o odpuštění za to, že se živil lží, a pocituje povinnost hledat drsnou pravdu. Přiznal se, že toto jeho úsilí bylo jen novou iluzí, a zavrhl celou teorii „vidoucího“. Pro poezii však z těchto tvůrčích snah zůstal trvalý zisk, že nová poezie má být poezií zření, vidění světa, nikoli popisné rétoriky.

Rimbaud, morálně diskreditovaný verlainovským dobrodružstvím a jeho bruselským zakončením, odešel nakonec z vlastního rozhodnutí z oblasti poezie, ale také z egoistické a pokrytecké společnosti, v níž nedovedl dýchat a žít. Přijal drsnou skutečnost a zůstal sám, pochoval svou obraznost a své vzpomínky, aby se vydal vstříc dobrodružství reálného života. V jeho díle, stvořeném za krátké období necelých pěti let, je nahromaděno tolik životní pravdy a krásy i uměleckých výtěžků za celé stohy knih. Pro celé generace básníků se z něj stala „*hvězda Venuše, neporovnatelné světlo*“, k němuž, jak napsal Aragon, „*odvolává se každý básník vskrytu s tím, co pokládá za svůj vlastní podíl na věčnosti.*“

V Paříži se Rimbaud seznámil s bohémským básníkem Germainem Nouveaueu, s nímž záhy odjel do Anglie, kde se rok potloukal jako učitel francouzštiny. Poté se vrátil do Charleville, kde strávil zimu, a začátkem roku 1875 odjel do Stuttgartu, kde se zdokonalil v němčině. Verlaine, v této době již propuštěný z vězení, chtěl opět získat Rimbaudovo přátelství, ale jejich schůzka skončila rvačkou a od té chvíle se již nikdy neviděli. Následovaly Rimbaudovy toulky po Evropě, dobrodružné a posléze obchodní výpravy do východních zemí. Rimbaud se vydal pěšky do Itálie, dal se v Marseille najmout do carlistické armády, podepsal verbířům vstup do holandského koloniálního vojska, ale v Batávii dezertoval a vrátil se na anglické plachetnici do Francie. Řada jeho poutí do světa (Rakouska, Skandinávie, Itálie, na Kypr) končila zpravidla návratem nemocného Rimbauda do Charleville nebo na matčin statek v Roche, odkud se, poněkud zrestaurován tělesně i finančně, vydával na další putování. Kdekoli se však Rimbaud ocitl, cítil se vězněm místa, které ho obklopovalo, ztuhlého času a prostoru. Teprve roku 1880, vyzbrojen studiem jazyků a rozhodnutím stát se obchodním komisionářem, zakotvil Rimbaud v Adenu, pak v Hararu v Etiopii. Vedle cizích i vlastních obchodních akcí se pustil na výzkumné cesty Ogadenem, o nichž podal odbornou zprávu geografické společnosti (10. 12. 1882 tuto zprávu o cestě francouzská Zeměpisná společnost publikovala). Na poezii měl v tomto svém životním období názor, že „*knížky, zvláště ty s literaturou jsou dobré leda k tomu, aby zakrývaly prašivinu starých zdí.*“

V únoru 1891 onemocněl nádorem v pravém koleně a od 15. 3. byl upoután na lůžko. Za svízelných podmínek a v těžkých bolestech se pak definitivně vrátil

do vlasti. Putoval v nosítkách do přístavu Zelja, kde se nalodil, a přes Aden odjel do Marseille. Zde mu byla amputována noha, doufal na zlepšení a odjel domů, ale jeho stav se stále zhoršoval. Koncem srpna se vrátil, provázen sestrou Isabelle, do marseillské nemocnice v domnění, že se uzdraví. Na konci svého života propadl Rimbaud podivné fobii; nejenže nesnášel žádnou zmínku o svém psaní, ale ani cizí verše. Měl doslova hrůzu z poezie. Mallarmé o něm později prohlásil, že „*sám si, při plném vědomí, vyoperoval poezii*“. Ještě v době Rimbaudovy agonie byl pod názvem **Relikviář** (1891) vydán výbor jeho veršů, k němuž napsal předmluvu R. Darzens. Bohužel ale bylo v důsledku cenzurních zásahů a korektur kritických editorů toto vydání velmi sporé a neúplné. Další sbírky a výběry Rimbaudových veršů byly vydávány až po jeho smrti.

O posledních okamžicích Arthura Rimbauda není nic známo, jen z dopisů Isabelly lze vyčíst, že blouznil, měl úžasné vidiny, srovnatelné s obrazy z **Iluminací**, nebo naopak upadal do stavu naprosté apatie. Jeho slova se skládala do podobných vět jako v **Sezóně v pekle**: „*Díval se na mne a měl nebe v očích... Tu mi řekl: Je třeba připravit vše ve světnici, všechno urovnat, kněz opět přijde se svátostí. Uvidíš, přinesou svíce a krajky, je třeba prostřít všude bíle...Probuzen dokončuje svůj život v jakémsi ustavičném snu: říká teď prapodivná slova, tichounce, hlasem, který by mne okouzloval, kdyby mi neprobodával srdce. Co říká, jsou sny, nicméně není to zrovna takové, jako když měl horečku. Prý, a já věřím, dělá to naschvál. Co mumlal tyto věci, řekla mi sestra potichu: „Cožpak pozbyl rozumu?“ Ale zaslechl to a celý zrudl; neřekl už nic, jen, když sestra odešla, pravil: „Mají mne za blázna, a co ty, věříš tomu?“ Ne nevěřím tomu, je to bytost téměř nehmatná, a myšlenka mu uniká proti jeho vůli. Někdy se táže lékařů, vidí-li neobyčejné věci, jaké zří on, a mluví k nim a vypravuje s něhou, výrazy, které nedovedu podat, své dojmy: lékaři mu hledí do očí, do těch krásných očí, které nikdy nebyly krásnější a rozumnější, a říkají si navzájem: „To je podivné.“ Nechápou. Ostatně lékaři téměř nedocházejí, on často pláče, když k nim hovoří. Poznává každého, mě někdy jmenuje Džami, ale vím, to proto, že tomu chce a že to zapadá do jeho snu, stejně nechtěného; ostatně plete všechno... s uměním. Jsme v Harraru, stále putujeme do Adenu, je třeba sehnat velbloudy a uspořádat karavanu; chodí lehce s novou umělou nohou. Projíždíme se několikrát na krásných mulách s bohatým postrojem; pak je nutno*

pracovat, vést knihy, vyřizovat korespondenci. Rychle, rychle, čekají na nás, svažme tlumoky a pojedme. Proč ho nechali spát, proč mu nepomáhám oblékat se? Co tomu řeknou, nepřijdeme-li dnes? Nebudou mu věřit ani slovo, neuvěří mu! A rozpláče se, stýská si na mou neobratnost a nedbalost, neboť na mně je vykonat všechny přípravy...“

„Obchodník“ Rimbaud, jak byl registrován v záznamech marseillské nemocnice, zemřel 10. listopadu 1891 ve věku 37 let. Jeho pozůstatky byly pohřbeny v Charleville. Na hřbitov jeho rakev doprovázely jen dvě černě oděné ženy, matka a sestra Isabella.